



Մ. ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ

(Մանկավարժական գիտու-
բյունների բեկնածու)

ՀԱՅՐԵՆԱՆՎԵՐ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒՄԻ ԳԱՅԱՆԵ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ—ՄԱՏԱԿՅԱՆ

(1852—1900)



այսանե Հովհաննիսյան—Մատակյանը, որին ժամանակակիցները համարել են «դպրոցական պատկառելի գործիչ (կեռ), «անմահ մանկավարտի զսլանուհի» (Թեոդիկ), «Թուրքիո հայոց մանուկներու կրթական դուրսը հեղաշրջող իղեալ կին» (Արփիարյան), «կովկասահայ ձեռներեց, անվհատ, անձնվեր, առաջադիմական մանկավարժուհի» (Սիպիլ), ծնվել է 1852 թվականին Թբիլիսիում, հասարակական մեծ դիրք ունեցող մի ընտանիքում, որի անդամները շատ են նպաստել հայ դպրոցի, գրականության, թատրոնի և հասարակական կազմակերպությունների զարգացմանը:

Նրա հայրը նշանավոր բժշկապետ և հասարակական ակադեմիկոս գործիչ Հարություն Հովհաննիսյանն էր (1820—1886 թ. թ.), իսկ մայրը՝ Նղիսարեթ Հովհաննիսյանը (1830—1874 թ. թ.) նույնպես հասարակական հայտնի գործիչ էր. նա Պերճ Պոռչյանի 1861 թվականին Թբիլիսիում հիմնած առաջին Գայանյան և 1869 թվականին հիմնված երկրորդ Գայանյան դպրոցների հոգաբարձուհին էր, որպես Բարեգործական ընկերության եռանդուն անդամ, ձրիաբար կառուվարում էր նրա թաղային դպրոցներից մեկը, ամեն կերպ օժանդակում էր հայ թատրոնին:

Մատակյանի եղբայրը «Փորձ» և «Արձագանք» պարբերականների խմբագիր և բազմաթիվ գրքերի հրատարակիչ Ա. Հովհաննիսյանն էր, իսկ նրա քույրերը եղել են դպրոցի և թատրոնին եռանդուն աջակցող-

ներ, Հայուհյաց բարեգործական ընկերության՝ գործունյա անդամուհիներ:

Մատակյանն իր սկզբնական կրթությունն ստանում է Զվիցերիայից եկած ֆրանսուհի Ֆավրի պանսիոնում, իսկ հետո տանը՝ ժամանակի ամենահայտնի ուսուցիչների մոտ: Նա ինքնազարգացմամբ շատ էր պարպում և հայոց լեզվի գիտության մեջ խորանալու նպատակով իրենց տանը կազմակերպում էր «հայ գրականության երեկոներ»:

Մատակյանը 1870 թվականից սկսում է թարգմանություններ կատարել ռուսերենից և ֆրանսերենից, իսկ 1871 թվականից սկսում է իր մանկավարժական գործունեությունը Թբիլիսիի Գայանյան իգական միջնակարգ դպրոցում, որտեղ նա մի քանի տարի ձրիաբար դասավանդում է ֆրանսերեն, կենդանաբանություն և հաճախ փոխարինում է ուսուցիչներին: 1878 թվականին Մատակյանը ձրիաբար կատարում է տեսչի պաշտոնը Խորեն վարդապետ Ստեփանեի Թբիլիսիում հիմնած Մարիամյան իգական դպրոցում:

Շուտով Մատակյանը հրավեր է ստանում Քութայիսիի հայ հասարակությունից՝ ստանձնելու այնտեղի արական և իգական դպրոցների տեսչությունը: Քութայիսիում Մատակյանը վրացախոս հայ երեխաների համար բաց է անում մանկապարտեզ: Ոգևորված մանկավարտեզում իր ունեցած բացառիկ հաջողություններով, Մատակյանը 1881 թվականին անում է Զվիցերիա՝ նախա-

դպրոցական մանկավարժություն ուսումնասիրելու նպատակով:

1882 թվականի սկզբին Մատակյանը վերադառնում է Թբիլիսի և ստանձնում հատկապես վրացախոս չքավոր մանուկների համար կազմակերպված հայկական առաջին ժողովրդական մանկապարտեզի ղեկավարությունը: Այստեղ նա աշխատում է վեց ամիս և երեխաների թիվը հասցնում է 100-ի, ունենալով միայն մի օգնական:

Այդ նույն թվականի օգոստոսի 18-ից մինչև սեպտեմբերի 12-ը Թբիլիսիում Մատակյանը եռանդուն մասնակցություն է

Սակայն Մատակյանի ամենափայլուն ելույթը նրա օրինակելի ցուցադրական պարամունքն էր իր մանկապարտեզի 14 երեխաների հետ: Նա մեծ վարպետությամբ առաջին անգամ ուսուցչությունը ծանոթացնում է հայկական առաջին ժողովրդական մանկապարտեզին ու նրա դրվածքին և նրանց մեջ բացառիկ հետաքրքրություն է առաջ բերում երեխաների նախադպրոցական դաստիարակության շուրջը, սեր զարթեցնում դեպի մանկապարտեզը: Ականավոր մանկավարժներ Ն. Տեր-Ղևոնդյանը և Հ. Նազարյանն իրենց հիացմունքն արտահայ-



Թոշկապետ Հարություն Հովհաննիսյանի ընտանեկան խմբանկարը (1873 թ.)

(Չախից առաջին նստածը օրիորդ Գայանե Հովհաննիսյանն է)

ունենում հայոց առաջին ընդհանուր ուսուցչական ժողովին՝ համագումար-դասընթացներին, որտեղ քննարկվեցին մանկավարժական-մեթոդական 19 կարևորագույն հարցեր և տրվեցին 14 օրինակելի դասեր մոտ 200 ուսուցիչների ներկայությամբ: Այդտեղ նա գրավում է բոլորի ուշադրությունը և հետաքրքրական ու ինքնօրինակ ելույթներով համագումարի աշխատանքների մեջ թարմ հոսանք է մտցնում: Մատակյանը դեմ է դուրս գալիս ծեծին և իր «արտասովոր կրակոտությամբ» պնդում՝ «Աշակերտներին ուղղելու մի հնարն այն է, որ նրանց շատ սիրենք»:

ուում են հետևյալ ջերմ բառերով. «...Օրիորդի պարապմունքը կենդանի էր, բնական և զարգացուցիչ. այնտեղ մանուկների հետ խոսողը նույն ուսուցչուհին չէր: Ո՛չ, դա նրանց սիրասուն քույրն էր, նույն գորովագութ մայրը»: «...Մանկավարժուհին իսկական դաստիարակչուհի է, որովհետև սանիկների մեջ նա կարողանում է արմատացնել ընկերասիրության և, որ գլխավորն է, փոխադարձ օգնության նվիրական դադար»:

Մատակյանը համագումարում մանկավարժի այնպիսի մեծ հռչակ է ձեռք բերում, որ անմիջապես հրավիրվում է Հայաստան

որպես Երևանի Գալանյան դպրոցի տեսչուհի: Մանկանվեր Մատակյանը, շնորհիվ իր անսպառ եռանդի և անձնագուշ ջանքերի, շատ կարճ ժամանակում ոչ միայն աշխուժացնում է դպրոցական աշխատանքը (ամեն օր դասեր է լսում և անում շատ օգտակար դիտողություններ, վիճելի հարցերը քննարկման դնում մանկավարժական ժողովներում, տոներին կազմակերպում է մանկական հանդեսներ, այցելում է աշակերտների տները և օգնում ճբավոր աշակերտներին և այլն), այլ և «իր վերա վերցնելով ամեն տեսակ ծախուց հոգացողություն», բաց է անում Հայաստանի առաջին մանկապարտեզը 1882 թվականի նոյեմբերի 15-ին Աստաֆյան (այժմյան Աբովյան) փողոցի վրա գտնվող Մակաշյանի տանը (այժմյան Կենտրոնական ռենկվերսալ խանութի տեղը):

Սակայն Մատակյանի մանկավարժական հասարակական արդյունավետ գործունեությունը Երևանում անսպասելիորեն ընդհատվում է, երբ 1884—1885 թվականներին ցարական կառավարությունը նոր հալածանքներ է սկսում հայ առաջավոր մտավորականության դեմ: Գալանյան Մատակյանին և նրա նորապսակ ամուսին իրավաբան Հայկ Մատակյանին, բռնիք և Տիգրանյանին և շատ ուրիշներին վարչական կարգով աքսորում են Ռուսաստանի հեռավոր քաղաքներ՝ տրպես ցարական կառավարության համար իրենց ազգային ձգտումներով վտանգավոր գործիչների, որպես հակապետական ուղղությամբ դասավանդողների: Մատակյան ամուսինները իրենց համար որպես աքսորավայր ընտրում են Օդեսան և 1885 թվականի փետրվարի 18-ին հեռանում են Երևանից: Այնտեղ 1886 թվականի սեպտեմբերի 26-ին մեռնում է Գ. Մատակյանի ամուսինը, իսկ ինքը շուտով զննում է Կոստանդնուպոլիս՝ իրեն ամբողջապես նվիրելու հայ մատաղ սերնդի դաստիարակության վեհ գործին:

Կոստանդնուպոլիսի հայ հասարակությունը Մատակյանին շատ սրտաբաց ընդունեց, և ահա 1887 թվականին նրան հաջողվում է Գատրգուլ թաղում հիմնել արևմտահայերի առաջին մանկապարտեզը:

«Ռուսահայ մանկավարժուհի»-ի տիտղոսը բավական եղավ ազդելու մեր միտքերուն վրա,— գրում է «Սուրհանդակ» օրաթերթը (1900 թ., № 494),— սիրով ընդգրկեցինք ինչ նորություն որ բերավ տիկին Մատակյան մեր մեջ ու լավ ըրինք, որովհետև անոր բերածը օգտակար նորություն մըն էր: Իր տղավակի կամ անտղավակի հսկողության տակ մանկապարտեզներ բացվել: Երգը, պարը,

լավ հասկցված զբոսանքը, մարմնամարզը, այսինքն՝ կյանքը, մտավ մեր ծաղկոցներում մեջ, որոնք անունի փոփոխություն մը միայն չունեցան «Մանկապարտեզ» կոչվելով, այլ դրությամբ հիմնական փոփոխության մը ենթարկվեցան:.... Առաջ տղաները իրենց գլխուն զարնվածի վիճակ մը ունեին ու ա, բ, գ չէին կարող սորվիլ, իսկ հիմա այն սիրուն մանկիկները կայտնու, ժպտուն, աշխույժ, մտացի, ա, բ, գ-ին հետ և անկե ալ առաջ կարող են սորվիլ ուսման զանազան ճյուղերուն տարրական գիտելիքները: Պատիկները առաջ վարժարանն տուն կիսախնին, այժմ սկսան տան մեջ անհամբեր վարժարան երթալու ժամուն սպասել: Ահա տիկին Մատակյանի գործը:

Մատակյանի մահից 10 տարի հետո Կոստանդնուպոլիսի «Բյուզանդիոն» օրաթերթը (1910 թ., № 1213) գրում էր. «Ընտրելու համար գործունեության բոլորովին կույս դաշտ մը՝ Կոստանդնուպոլիս եկավ, ուր իր անունը անմոռաց պիտի մնա առհասկա իբրև հեղինակ մանկապարտեզի դրության ընդհանրացման Թուրքիո հայոց մեջ: Իր հասցուցած վարժուհիք այսօր ամեն կողմ կգործեն ի Կոստանդնուպոլիս, և իրենց կարգին աշակերտուհիներ հասցուցած են, որք նույն ուղղությամբ կաշխատին գավառային դպրոցներու մեջ:

Երկու տարի շանցած, Սկյուտարի Ս. Խաչ վարժարանի հրավերով Մատակյանը նույն վարժարանին կից հաստատում է երկրորդ մանկապարտեզը. «...Կես ամիս չկա, որ բացված է ուսահայ համբավավոր պարտիզպանուհի, մանկանվեր Մատակյանի մանկապարտեզը և արդեն երեք տարեկան տղաք ինչքան բան գիտեն.... խաղալով, խնդալով, առանց բառ փնտռելու.... բաղդատություններ կընեն,— գրում է Արիիար Ար. փիարյանը «Արևելք» թերթում (1889 թ., № 1653):

Այդ նույն բանը հաստատում է գրականագետ Եղիա Տերմիրճիպաշյանը իր «Աղջկանց դաստիարակության վրա ճառ» գրքից: Նա գրում է. «Եվ արդյոք աչքի պատրաստեց է, աչքովս տեսա մայրաքաղաքիս մեջ երկու մանկապարտեզներ,.... զորս կվարեն տիկին Մատակյան՝ հանրածանոթ ուսահայ պարտիզպանուհին: Չորս տարեկան տղայք այդ մանկապարտեզներուն մեջ ավելի բան գիտեն, քան իրենց կրկին և մերթ երեքին տարված ընկերակիցները թաղային վարժարանաց մեջ, որք հայերեն կխոսին իրենց տարիքին համար շատ հարուստ բառարանով....»:

Այդ բոլոր նրանից է, որ առիկին Մատակյան հոգով ու մարմնով իր պարտեզին մեջ է,

իր խելքն ու միտքը իր գործին վրա է», — բացատրում է Արփիարյանը իր վերոհիշյալ խոսման մասին և շարունակում. «Հրաշալի բառը ո՛ր պարագային վերապահենք, եթե ներկա պարագային մեջ չգործածենք զայն»: Մատակյանի մանկապարտեզում երեխան չի գգում, թե ինչպես նոր բառ, նոր բան է սովորում, «քանզի քաղցրահամբույր պարտիզականության բերնեն ընդունված կենդանի դասեր օշարակի կամ նեկտարի կրնան բաղդատվիլ. ինչպես օշարակ պիտի խմեր մանուկն, այո, այնպես սորվեցավ բան մը, կամ ուրիշ բացատրությամբ՝ ստացավ ծանոթություն մը», իհարկե, այդ բոլորը զվարթ խաղի, հաճելի զրոսանքի և կենդանի, գրավիչ զրույցի, պարզագույն փորձերի և իրազնական հետաքրքրական դիտողությունների միջոցով:

Մատակյանի սանիկն է եղել նաև Հայկական ՍՍՄԻ ժողովրդական դերասանուհի Արուս Ոսկանյանը, որը (ինչպես նրա մայրը՝ տիկին Դարբասյանն է ինձ պատմել) շատ էր սիրում տանը երգելով և խաղալով ներկայացնել այդ մանկապարտեզում սովորած «Թմբուկ մունիմ շատ ղեղեցիկ» և «Կոշկար մը ասեղն առեր» խաղերը: Ոսկանյանը միշտ հիացմունքով է հիշել իր առաջին դաստիարակչուհի տիկին Մատակյանին:

Մատակյանը, բացի իր մանկապարտեզը ղեկավարելուց և այնտեղ որպես դաստիարակչուհի (վարժուհի) աշխատելուց, որպես հասարակական տեսչուհի ղեկավարում է Կոստանդնուպոլսի բազմաթիվ մանկապարտեզներ: Նա իր որոշակի դիտողություններով, մեթոդական գործնական ցուցումներով և, մանավանդ, իր ցուցադրական օրինակելի պարապմունքներով «շունչ ու ոգի» է տալիս սկսնակ վարժուհիներին: Նույն հարցով նա հաճախակի հանդես էր գալիս նաև մամուլում:

1894 թվականի մայիս և հունիս ամիսներին Մատակյանն այցելում է 18 մանկապարտեզ և ցավ է հայտնում, որ չնայած «մանկապարտեզի գաղափարը այնքան սիրալիր ընդունելություն է գտել ամեն կողմ, բայց ոչ բոլոր ծաղկոցներն են կերպարանափոխվել»: Կան մանկապարտեզներ, որտեղ կարգապահությունը կենտրոնացած է վարժուհիները, այլ մի առանձին տեսլից է: «Սխալ դրություն, — ասում է Մատակյանը. — նախ՝ որովհետև տղան պետք է մեկ անձն միայն դաս առնե, որպեսզի մեկ դասը մյուս դասին հետ կապվի, և երկրորդ՝ էրիկ-մարդ, նույնիսկ կին մը էրիկ-մարդու ձևերով, չի վայելեր մանկապարտեզին մեջ», քանի որ մանկապարտեզները այնպիսի տարիքի երեխաների համար են, որոնց համար անհրա-



Տիկին Գայանե Մատակյանը 1890-ական թվականներին Կոստանդնուպոլսում:

ժեշտ են «մայրական խնամքը, մոր կորովը, մոր բնազդը: Ինչպես մանկապարտեզ անունը ցույց է տալիս՝ մանուկները «բույսերի նման խնամքի պետք ունին, բույսերի նման օդ, արև կուղեն»:

Կան մանկապարտեզներ էլ, որտեղ վարժուհիները «տեսարակի մեջեն կարգալով են ձգաս տալիս» և «լոց ընել» են տալիս: Վարժուհին պետք է տիրացած ըլլա իր տալիք դասին, ինքն իր ձևով պետք է դաս տա, եթե հնար է ստեղծե, տեսածներուն հարմարցնե, որպեսզի կարենա նույնը պահանջել տղոց մե: Գոց ընելով միտքը չի մշակվիր, այլ միայն հիշողությունը, — ասում է Մատակյանը: — Վարժուհիները կմոռնան, որ մանուկները մրջյուններու պես պիտի ուխատին, պիտի դիտեն, զննեն, պիտի սուսումնասիրեն ամեն ինչ, որ աչքին կենդանանա, ամեն ինչ որ ձեռքից կանոնեն» և ոչ թե չոր ու ցամաք բառեր ու նախադասություններ առանց հասկանալու ձևականորեն անգիր անեն:

Մատակյանը դեմ է, «որ հարուստները և աղքատները տարբեր սեղաններու վրա կձաշեն», և վարժուհիները զբաղվում են միայն հարուստների երեխաներով: Նրա վրա ամե-

նից վատ տպավորություն է թողնում «հողաթափներով վարպետ տոտուի տեսակ վարժուհի մը», որը երեխաներին նստեցրել է «ըստ տված ամսաթիշակի»:

Մատակյանը լինում է նաև առաջավոր մանկապարտեզներում:

Ահա մի լավագույն մանկապարտեզ, որը նմանվում է ընտանիքի: Այդտեղ 6—7 տարեկան երեխաները խնամում են 3 տարեկաններին: Նրանք աշխատում են մրջյունի պես: Բանջարանոցում ամեն մի երեխա իր ածուռ ունի: «Ուսանելի չեն կշտանար, խաղալով ալ կսորվին», — ասում է Մատակյանը:

Մատակյանը հիացած է մի վարժուհու վարքով, որի մանկապարտեզում օրինակելի կարգ ու կանոն է տիրում: «Տղոց աղեկ կողմերը աչքիս չեն զարներ, այնքան զմայելի է վարժուհին: Այն ի՞նչ դասավանդության եղանակ, այն ի՞նչ անոշ և սիրուն վարմունք ուղոց հետ», — ասում է Մատակյանը:

1893 թվականի սեպտեմբերից Մատակյանը մանկապարտեզի վարժուհիներ պատրաստելու համար կազմակերպում է կիրակնօրյա միամյա դասընթացներ, որոնք շուտով վերածվում են կիրակնօրյա աղջկանց վարժարանի, ուր վերապատրաստվելու նպատակով սկսում են հաճախել նաև մանկապարտեզում պարապող վարժուհիները: Մատակյանը ձրիաբար դասախոսում է նախադպրոցական մանկավարժություն և սովորեցնում է երգեր ու խաղեր: Կիրակնօրյա վարժարանը իր գոյությունը շարունակում է մինչև 1899 թվականը՝ տալով տարեկան 7—10 շրջանավարտ: Կոստանդնուպոլսի ֆրանսիական և թուրքական թերթերը գովաբանական հոդվածներ են հատկացնում իր գործին նվիրված և հումանիստ Մատակյանի այս հիանալի նախաձեռնությանը: Կիրակնօրյա վարժարանն ավարտողները տալիս էին փորձնական դասեր, որոնք քննադատվում էին իրենց դասընկերուհիների կողմից: Քննվողները քննադատում էին նաև իրենց այցելած «ազգային և օտար ծաղկոցների դասերը»:

Մատակյանը երազում էր տարրական դպրոցների ուսուցչուհիներ պատրաստելու համար Կոստանդնուպոլսում իր տեսչությանը հիմնել «վարժապետանոց», որպեսզի հնարավոր լինի նրա շրջանավարտների միջոցով բարեկարգել, վերակազմել նաև նախակրթարանները, «որպեսզի մեր տղաքը չլիցեն են օտարներու դպրոցները, ուր կմոռան իրենց մայրենի լեզուն և փոխարեն չեն սորվիր կանոնավոր եվրոպական լեզու մը: Զգիտցած լեզվով ալ առնված ուսմունքը ապարդյուն է»:

Մատակյանը ցանկանալով իգական դպրոցները ևս նոր և ամուր հիմքերի վրա դնել, ծրագրում է հայ տեսչուհիներ պատրաստել նվրդալատ և ահա այդ նպատակով «Հայրենիք» օրաթերթը հաստատում է թոշակ չի նպաստ այն օրիորդին, որ հանձն պիտի առնե երթալ Նանսի և աղջկանց վարժապետանոցեն վկայական ստանալը:

Մատակյանը նույն թերթում հանդես է գալիս և կոչ է անում կանանց, որ ոչ թե մեկ աղջիկ ուղարկեն Նանսի, այլ մի քանի, որպեսզի վերադարձին նրանք միասին կարողանան «պայքարիլ նորի, կանոնավորի, աղեկի և բարձրի համար», կարողանան բարեփոխել, կազմակերպել աղջիկների դպրոցները, որոնք վաճառաճ կոչվելու իրավունք չունեն («Հայրենիք», 1894 թ., № 1015): Իսկ այդ բանը մի հոգու ուժերից վեր կլինի և նա մենակ «ուժ չի տնենա նախապաշարվածների դեմ մաքառելու համար»:

Հայ կանայք արձագանքում են Մատակյանի կոչին: Թերթի միջոցով հանգանակվում է 8 318 ղրուշ և որոշվում է ուղարկել շուրս աղջիկ:

Մատակյանը ինչպիսի մեծ դժվարությամբ է կարողանում գտնել համապատասխան թեկնածուներ, համոզել նրանց և ծնողներին, նրանց համար Կոստանդնուպոլսում նախապատրաստական ձրի դասընթացներ կազմակերպել, որտեղ նրանց հետ ձրիաբար պարապում էին նշանավոր հայ մանկավարներն ու դրականագետները՝ Ա. Չոպանյանը, Գ. Մալաթյանը, Դ. Խաչկոնցը և ուրիշներ:

Դեպի իր աշխատավոր ժողովուրդը անհուն սիրով տոգորված, «հիվանդներու խնամակալ» Գ. Մատակյանի նախաձեռնությամբ և ջանքերով կազմակերպվում են հիվանդապահներ ղաարնթացներ, որտեղ պատրաստվում են առաջին հայ հիվանդապահուհիները: Նրա ջանքերով են հիմնվում Բերայի աղքատախնամը, Բերայի դարմանատունը, որը իր գոյությունը պահեց երկար ժամանակ և մեծ ծառայություն մատուցեց աղքատ հիվանդներին: Դարմանատանը Մատակյանը իր ձեռքով էր լվանում վիրարուժական գործիքները, ամեն բան իր ձեռքով էր անում: «...Բերայի ամենեն մուլթ և աղքատիկ թաղերու մեջ վիրարուժական գործողությանը առթիվ կաջակցեր անձնվեր բժիշկներու, իր ձեռքով հոգալով անմիջական խնամքները» («Բյուզանդիոն», 1910 թ., № 1213): Մատակյանը չափահաս աղջիկների համար կազմակերպեց «Արվեստանոց» (կար ու ձեռք դպրոց), եղավ նրա տնօրենը և «մեռավ այն պահուն, երբ կշանար աղքատ կին հիվանդ»:

ներուն համար տուն մը պատրաստել և հատկացնել անոնց»:

Համենայն դեպս, Մատակյանը իրեն բախտավոր է զգում, որ «շատերը օգտվեցան իր դասախոսություններեն, ու իր աչքով տեսավ իր հասցուցած մանկավարժուհիներուն գավառները ղրկվիլը: Ինքը երջանիկ էր այն զաղափարով, թե գավառացի տղաքն այլ պոսեսցոց պես զվարթ կմեծնան և առանց հոգնելու կսորվին» («Լույս», 1908 թ., էջ 212): Այս կապակցությամբ միանգամայն ճիշտ դնահատական է տալիս ժամանակի առաջադիմական օրաթերթ «Հայրենիք»-ը (1895 թ., № 1075), որը խոսելով Մատակյանի մանկավարժական գործունեության մասին, գրում է. «...Իրավ է, որ մեր մեջ սկսավ մեր պղտիկներուն ճշմարիտ կրթության գործը և նորեն իրմով է, որ այդ գործը հետզհետև կհաստատվի ամուր ու կանոնավոր հիմքերու վրա»: Այս մասին խոսում է նաև ակադեմիկոս գրականագետ Սիպիլը Մատակյանի մահից նույնիսկ 31 տարի հետո: Ահա ինչ է գրում նա «Ընդարձակ տարեցույց»-ում (1931 թ., էջ 127). «Տիկին Մատակյանի գործերը կապրին տակավին և չպիտի մեռնին», քանի որ նա ոչ միայն արևմտահայերի մանկապարտեզի հիմնադիրն եղավ և հարատևորեն վարեց այն, այլև «անոր շարունակությունն ապահովելու համար հաստատեց դասընթացք մը, որմե օգտված են ժամանակին բոլոր դեռատի մանկավարժուհիները»:

Արևմտահայ մամուլի և գրականության կողմից չերմորեն գնահատված «անմահ մանկապարտեզպանուհի» Մատակյանը սուլթանական բռնակալության ամենածանր պայմաններում կարողացավ հեղաշրջել մեր մատաղ սերնդի «կրթական դրությունը»՝ զորավիպ ունենալով պոսեսցի գրագետներու, զարգացյալ երիտասարդներու և երիտասարդուհիներու խումբ մը, և վահան՝ «Հայրենիք»-ը, որ անձնվեր մանկավարժուհիին իր

իդեալ կին կներկայացներ Թուրքիո հայոց»¹: Ահա թե ինչու «տիկին Մատակյանը ընավ մոռցվելիք կին մը չէ, մանավանդ որ հաջորդ մը շունեցավ տակավին, գոնե մոտավորապես իր գործունեությունը հիշեցնող»²:

ԺԹ՝ դարավերջի հայ մանկավարժության ղեկավարական հոսանքի անկանավոր ներկայացուցիչներից մեկը՝ հայրենանվեր Գայանե Հովհաննիսյան-Մատակյանը չի կարող մոռացվել առավել ևս Սովետական Հայաստանում, որովհետև նա ոչ միայն եղել է Թբիլիսիի հայկական ժողովրդական մանկապարտեզի հիմնադիրը, այլև ցարական կառավարության ղեկավարի ամենադաժան տարիներին Հայաստանի առաջին մանկապարտեզի հիմնադիրն ու ղեկավարը, ինչպես և Հայաստանի առաջին իգական միջնակարգ դպրոցի շնորհալի տեսչուհին, որի մանկավարժական հմտության և վարպետության մասին գովեստով են խոսել նրա ժամանակակիցները:

Տաղանդավոր մանկավարժուհի Մատակյանի բեղմնավոր գործունեությունը դեռ չի ուսումնասիրված: Սա նախնական փորձ է այդ ուղղությամբ: Մենք այստեղ կանգ առնք բոցաշունչ հայրենասերի, և այն էլ շատ թուցիկ կերպով, միայն մանկավարժական-հասարակական պրակտիկ գործունեության վրա, համոզված լինելով, որ Մատակյանի մանկավարժական հայացքների խոր և մանրազնին ուսումնասիրությամբ մանկավարժական մամուլում և առանձին մենագրություններով հանդես կգան հայ նախադպրոցական մանկավարժության պատմությունյամբ զբաղվող մասնագետները:

1 Արփիար Արփիարյան, «Իդեալ կինը» («Նոր կյանք» ամսագիր, Լոնդոն, 1900 թ., էջ 313):

2 Զարուհի Գալեմֆարյան, «Կին մը» (Ա. Անտոնյանի «Գանձարան» դասագիրք, բարձրագույն դասընթաց, Կոստանդնուպոլիս, 1914 թ., էջ 37):

